

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук, доцента Омельчук Любові Василівни
на дисертацію Кушніра Сергія Сергійовича
«Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані
з протиправним заволодінням майном підприємства, установи,
організації»,
підготовленої на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. Ступінь актуальності обраної теми «Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» зумовлена зростанням кількості злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємств, установ і організацій, в тому числі, в умовах воєнного стану, високим рівнем їх латентності, складністю встановлення фактичних обставин і доведення умислу, а також відсутністю у вітчизняному законодавстві спеціалізованих процесуальних підходів до збирання, перевірки та оцінки доказів у таких кримінальних провадженнях. Водночас брак науково обґрунтованих рекомендацій щодо доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації обумовлює потребу у комплексному дослідженні проблем доказування з метою підвищення ефективності кримінального переслідування, забезпечення захисту права власності та зміцнення економічної безпеки держави. Як зауважує дисертант, з початком повномасштабного російського вторгнення та запровадження правового режиму воєнного стану, з'явилися нові ризики, на які необхідно реагувати належним чином з метою забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання. На погіршення стану розслідування досліджуваних злочинів також вказують наведені статистичні дані, відповідно до яких у 2020 р. обліковано 90 кримінальних проваджень, жодне не скерована до суду; у 2021 р. обліковано 70 злочинів, передбачених ст. 2062 КК України, з яких лише п'ять кримінальних проваджень направлені до суду з

обвинувальним актом; у 2022 р. обліковано 15 таких злочинів, до суду не направлено жодного провадження; у 2023 р. – 56 та 6 відповідно; за січень-вересень 2024 р. – 25 та 2.

Поряд із цим сучасні дослідження з кримінального права, кримінального процесу, кримінології та криміналістики не у повну міру враховують ризики вчинення злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, які вимагають створення оптимальних процесуальних механізмів доказування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виокремлення дієвих способів збирання доказів стороною обвинувачення тощо, у зв'язку із чим виникає потреба в науковому осмисленні й виробленні відповідних сучасним реаліям підходів до доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, що й ставив перед собою за мету дисертант, визначаючи наукове завдання та предмет свого дисертаційного дослідження. Тому актуальність теми дисертаційного дослідження Кушніра Сергія Сергійовича та визначених ним завдань для наукового пошуку не викликає сумнівів.

Актуальність дисертаційної роботи підкреслюється також тим, що тема дослідження відповідає як державним, так і відомчим пріоритетам наукового забезпечення протидії злочинності в Україні. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126), Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента від 11 серпня 2021 р. № 347/2021), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), Тематики

наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454) та виконана відповідно до Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14) і зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (№1247, 2022 рік).

Наведені вище положення дозволяють стверджувати, що дисертаційне дослідження на дисертацію Кушніра Сергія Сергійовича на тему «Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» має комплексний характер та вагоме методико-праксіологічне значення для вдосконалення засад та процесу доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані автором, у більшості є обґрунтованими, послідовними та переконливими. При їх обґрунтуванні використане широке коло наукових джерел, а також результати вивчення різноманітного та кількісними та якісними характеристиками емпіричного матеріалу. Також автором використовувались джерела не лише кримінального процесуального спрямування – окремі аспекти визначеної проблематики досліджувались на основі джерел з кримінального права, криміналістики та інших правничих наук.

Високим є теоретичний рівень викладу матеріалу та обґрунтування одержаних результатів, автор вдало застосував різноманітні методи наукового пізнання, ґрунтовно проаналізувавши законодавчі акти, слідчу і судову практику, коректно вступає у науковий диспут із правниками, які досліджували раніше суміжні питання, аргументовано викладаючи власну позицію, на

підставі чого формулює теоретичні висновки та практичні рекомендації, які мають достатній ступінь наукової новизни, виступаючи вагомим внеском у доктрину кримінального процесу, оскільки переважна більшість висновків та пропозицій дисертанта заслуговують на схвалення та підтримку.

Достовірність отриманих у дослідженні результатів підтверджується в тому числі ґрунтовною емпіричною базою, що включає систематизовані матеріали Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Офісу Генерального прокурора обліковані в період з 2020 року по вересень 2024 року, МВС і Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного та Верховного Судів; результати вивчення та узагальнення 256 кримінальних проваджень; зведені дані опитування 320 респондентів, серед яких 65 детективів Національного антикорупційного бюро України, 30 детективів Бюро економічної безпеки України, 65 слідчих, 55 дізнавачів, 65 співробітників оперативних підрозділів Національної поліції України та 40 прокурорів різних рівнів. Під час підготовки дисертації автор використав власний досвід роботи в правоохоронній системі. Крім того, проведене дослідження ґрунтується на проведенні критичного аналізу значної кількості законодавчих та наукових джерел (202 найменувань на 26 сторінках).

В цілому дисертаційне дослідження Кушніра С.С. характеризується аргументованістю та достатньою обґрунтованістю узагальнень, висновків та рекомендацій, що підтверджено належними емпіричними даними.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним з перших у національній юридичній науці досліджень доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, на основі опрацювання положень кримінального процесуального законодавства, аналізу нормативної бази та правозастосовної практики формулюються висновки і пропозиції концептуального напрямку, які дозволяють виконати ряд завдань теоретичного і прикладного характеру, зокрема:

вперше:

– запропоновано визначення доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації – це процесуальна діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання й дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та встановленні інших обставин, які мають значення для кримінального провадження;

– обґрунтовано, що межами доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, для сторони обвинувачення є доведення таких обставин: по-перше, злочин учинено саме у формі протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або штампу (тобто протиправне заволодіння майном може бути вчинено лише шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації); по-друге, протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі (у цьому разі умисел винного повинен охоплювати передбачення неминучості або можливості настання наслідків у вигляді заподіяння великої шкоди (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) або спричинення інших тяжких наслідків (банкрутство юридичної особи, втрата ділової репутації, звільнення більшості кваліфікованого персоналу суб'єкта

господарювання)); по-третє, протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з використанням службового становища; по-четверте, потерпілими від протиправного заволодіння майном є юридичні особи, державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці;

– запропоновано класифікацію суб'єктів доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, залежно від стадії кримінального провадження, з урахуванням підслідності окреслених злочинів та за безпосередністю здійснення процесу доказування;

– уточнено процесуальний порядок проведення слідчих (розшукових) дій (обшук комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та огляд комп'ютерних даних), негласних слідчих (розшукових) дій (зняття інформації з електронних комунікаційних мереж) та верифікації фіксування негласних слідчих (розшукових) дій, а також застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку та накладення арешту на комп'ютерні системи чи їх частини) в контексті законодавчого запровадження спрощеного порядку збирання та перевірки доказів, й особливого режиму досудового розслідування в умовах воєнного стану;

удосконалено:

– зміст процесуального статусу суб'єктів доказування у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації - уповноважені органи, особи, слідчий суддя, суд та правоохоронні органи іноземних держав, які в порядку, передбаченому КПК України, мають певні обов'язки з приводу реалізації процесу доказування у кримінальному провадженні, а також мають право на активну участь у процесі доказування, здійснюючи свої процесуальні інтереси та, які вправі або ініціювати проведення процесуальних дій, або проводять їх за

дорученням слідчого, детектива, прокурора в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження;

– зміст обставин, які підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, з урахуванням особливостей механізму їх вчинення;

– наукові бачення стосовно способів вчинення «реєстраційного рейдерства» та тих, які виникли в умовах воєнного стану: 1) встановлення юридичного контролю над підприємством шляхом заволодіння корпоративними правами або нерухомим майном, що часто відбувається за допомогою підроблених документів та шляхом несанкціонованого доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; 2) вчинення реєстраційних дій на підставі підробленого або неіснуючого рішення суду; 3) викрадення електронного ключа реєстратора; 4) формальний перепродаж рейдерами захопленого об'єкта «добросовісному» набувачу чи цілому ланцюгу таких «добросовісних» набувачів; 5) вчинення незаконних реєстраційних дій щодо набуття права власності на земельні ділянки сільгосппризначення або права користування ними; 6) примусове відчуження або вилучення майна за рішенням військового командування Збройних Сил України чи територіальної оборони у «співпраці» з військовими адміністраціями; 7) захоплення врожаю та сільськогосподарської техніки на тимчасово окупованих територіях;

– обґрунтування доцільності законодавчого закріплення права органів досудового розслідування проводити моніторинг банківських рахунків (з унесенням змін і доповнень до ст. 269¹ КПК України);

– порядок призначення окремих видів судових експертиз для доказування обставин злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання, з урахуванням спеціалізації, характеристик об'єктів дослідження, поставлених перед експертом питань;

– обґрунтування законності повноважень детективів щодо витребування речей, документів та інших відомостей як способу збирання доказів у формі письмової вимоги, складеної відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення, що дотримання стандарту доведення вини особи «поза розумним сумнівом», який прямо закріплений у КПК України є головним орієнтиром для встановлення меж доказування;

– класифікація приводів до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, залежно від джерела отримання інформації про обставини, що можуть свідчити про вчинення такого злочину;

– наукові положення щодо необхідності запровадження на постійній основі збирання (отримання) доказів за «спрощеною» процедурою, зокрема після закінчення воєнного стану та скасування відповідної законодавчої бази (з унесенням змін і доповнень ст. 93 КПК України);

– аргументування доцільності удосконалення процесуального порядку здійснення попереднього арешту, - для забезпечення можливого цивільного позову (з уточненням положень ч. 9 ст. 170 КПК України);

– наукові погляди стосовно віднесення ревізії і перевірок до інституту слідчих (розшукових) дій.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні результати та висновки проведеного дослідження відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, сім тез – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій і круглих столів та одні методичні рекомендації. Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені у практичну слідчу та законотворчу діяльність і освітній процес.

Достатньо обґрунтованою, логічною та послідовною є визначена автором структура дисертації, яка зумовлена предметом, метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації українською та англійською мовами, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (202 найменування на 26 сторінках) і сім додатків (на 47 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 295 сторінок, із них обсяг основного тексту – 204 сторінки.

У *вступі* автором чітко та логічно обґрунтовано вибір теми дослідження, окреслено сучасний стан та проблеми, виділено невирішені проблемні питання, охарактеризовано необхідність розв'язання суперечностей, які зумовлюють актуальність дослідження. Автор розкрив мету, об'єкт, предмет дослідження, сформував основні завдання, визначив методологічні, теоретичні та емпіричні основи, охарактеризував методи дослідження, розкрив наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, представив відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, а також описав структуру та обсяг дисертації.

У **Розділі 1 «Теоретичні основи доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації»** автором досліджувалася теоретико-методологічні основи доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Дисертантом проаналізовано стан наукової розробленості та законодавчої регламентації проблем доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та зроблено висновок про обмежений обсяг досліджень у цій сфері за різними галузевими спеціальностями. Відзначено, що не дивлячись на важливість існуючих на сьогодні наукових розвідок, не враховано проблеми практики досудового розслідування, що виникли в умовах внесених змін до Конституції України, застосування нового кримінального процесуального законодавства, зокрема, не

враховано особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану й відомчих нормативно-правових актів, що позначилися на особливостях процесуального порядку доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та особливостях практики збирання доказів стороною обвинувачення у досліджуваних кримінальних провадженнях.

Дисертантом запропоновано авторське визначення «доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації», під яким пропонується розуміти процесуальну діяльність слідчого, детектива, прокурора, інших уповноважених суб'єктів щодо встановлення обставин, які підлягають доказуванню у даному кримінальному провадженні шляхом швидкого, повного збирання й дослідження (перевірки й оцінки) доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення інших процесуальних дій щодо наявності чи відсутності обставин, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та встановленні інших обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Також автором систематизовано критерії визначення меж доказування у вказаній категорії кримінальних проваджень, які обумовлені специфікою досліджуваних злочинів, під час розслідування яких сторона обвинувачення обов'язково має довести, що: 1) злочин учинено саме у формі протиправного заволодіння майном юридичної особи або часткою її власника шляхом вчинення правочину з використанням підробленого або викраденого документа, печатки або; 2) протиправне заволодіння майном вчинено саме з метою протидіяти законній господарській діяльності, свободі підприємницької діяльності, власності, у тій чи іншій забороненій кримінальним законом формі; 3) протиправне заволодіння майном вчинено службовою особою з

використанням службового становища; 4) потерпілими від злочину є державні підприємства, так і окремі фізичні особи-підприємці, юридичні особи.

За результатами аналізу особливостей реалізації повноважень суб'єктів доказування у кримінальному провадженні про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації дисертантом їх виокремлено за такими критеріями: 1) залежно від стадії кримінального провадження: суб'єкти доказування під час провадження досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; суб'єкти доказування під час здійснення судового провадження щодо розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації (друга група суб'єктів може уточнюватися виходячи з виду судового провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами); 2) з урахуванням підслідності окреслених злочинів: підрозділи детективів Національного антикорупційного бюро України (НАБУ); детективи органів Бюро економічної безпеки України (БЕБ); слідчі органів державного бюро розслідувань (ДБР); 3) за безпосередністю здійснення доказування: уповноважені органи, на яких законом покладено обов'язок доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; особи, які мають право брати участь у процесі доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; правоохоронні органи іноземних держав, які вправі або ініціювати проведення процесуальних дій, або проводять їх за дорученням слідчого, детектива, прокурора в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Розділ 2 «Процесуальний порядок доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» присвячено детальному аналізу процесуальних особливостей доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Так, дисертант, ґрунтуючись на вивченому емпіричному матеріалі та особистому професійному досвіді, систематизує приводи до початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, виділяючи наступні: 1) заява, повідомлення директора (засновника), акціонера юридичної особи, особи, якій відомо про обставини вчинення злочину, представника юридичної особи тощо; 2) повідомлення державних реєстраторів або нотаріусів про надання на реєстрацію суб'єкта господарювання або задля реєстрації акту правочину підроблених документів або документів з ознаками підробки – (усні чи письмові заяви/повідомлення, які подано особисто, за допомогою телефонного; 3) матеріали від органів державного фінансового контролю, податкових та митних органів, а також інших державних органів, що здійснюють державний контроль за дотриманням юридичними і фізичними особами законодавства України, з метою запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, віднесених до підслідності БЕБ, НАБУ, ДБР; 4) матеріали оперативно-розшукової діяльності під час проведення оперативно-розшукових заходів, вжитих на підставі повідомлень суб'єктів господарювання про виявлені випадки протидії їх законній господарській діяльності; заяв громадян про факти протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо; 5) повідомлення в медіа, у т.ч. мережі Інтернет; 6) самостійне виявлення слідчим, детективом (уповноваженою особою іншого підрозділу) із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання, наприклад, під час розслідування службових кримінальних правопорушень (ст.ст. 364, 365 КК України); 7) самостійне виявлення прокурором із будь-якого джерела обставин, що можуть

свідчити про вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, а саме за результатами перевірки в порядку нагляду, зокрема під час здійснення нагляду за додержанням і застосуванням законів.

Дисертантом акцентовано увагу, що підставами для внесення відомостей про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до Єдиного реєстру досудових розслідувань можуть бути лише достатні дані, що свідчать про обґрунтовану можливість вчинення або підготовки до вчинення кримінального правопорушення, зазначеного в приводах.

За результатами критичного аналізу наукових доробків та слідчої практики автором запропоновано авторське бачення груп обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, зокрема: 1) обставини, що стосуються самої події протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації; 2) обставини, що стосуються особи потерпілого та особи, яка вчинила протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; 3) обставини, що підтверджують винуватість обвинуваченого у вчиненні протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, форму вини, мотив і мету вчинення протиправного заволодіння майном суб'єктів господарювання; 4) обставини, що забезпечують відшкодування шкоди, завданої протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, а також розмір процесуальних витрат; 5) обставини, що індивідуалізують кримінальне покарання.

При цьому дисертантом звертається увага на особливу роль встановлення способу вчинення протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, який створюючи та відображаючи послідовність злочинних дій, надає можливість встановити: межі проведення огляду місця події та забезпечення його охорони; предметну підслідність злочинів, пов'язаних з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації; узгоджений комплекс слідчих (розшукових) та негласних слідчих

(розшукових) дій; встановлення кола осіб, за участю яких необхідно провести ці дії; визнання певного предмета речовим доказом; встановлення підстав для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; визначення виду криміналістичних експертиз, які слід провести в межах кримінального провадження за вилученими речовими доказами, іншими встановленими фактами та даними тощо.

У Розділі 3 «Збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» здобувач, на основі аналізу слідчої практики результатів анкетування розкриває особливості збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Дисертант акцентує увагу, що слідчі (розшукові) дії у досліджуваних кримінальних провадженнях виступають основними та найбільш поширеними способами отримання стороною обвинувачення доказів про такі злочини, серед яких типовими визначає обшук житла чи іншого володіння особи, огляд, зокрема огляд документів та комп'ютерних даних, допит підозрюваного, свідків, потерпілого, проведення експертизи.

Дисертантом доводиться, що значна кількість доказової інформації про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном суб'єктів господарювання отримується під час огляду реєстраційних та установчих документів (статути підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників), огляду комп'ютерних даних, у зв'язку з чим така дія вимагає ретельного ознайомлення з ними. Ефективності огляду сприяє залучення працівників Департаменту кіберполіції Національної поліції України в якості спеціалістів.

Обґрунтовано звертається увага, що майно та документи суб'єктів господарювання є базовою ланкою в системі доказування у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії злочинів, тому відшуканню і вилученню

підлягають: реєстраційні та установчі документи, які знаходяться у реєстраційній справі суб'єкта господарювання: статuti підприємств; установчі договори; реєстри акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів (учасників); акти виконавчих та контролюючих органів; документи, в яких міститься інформація про підшукування засобів для вчинення злочину, а саме: копії документів підприємств, зокрема їх статутів, а також інших документів з відтиском печаток суб'єктів господарювання для виготовлення аналогічних та в подальшому їх використання, зокрема копії паспортних даних осіб та довідок про присвоєння ідентифікаційних кодів, або картки (дублікати карток) фізичних осіб платників податків на ім'я осіб, чиї паспорти в сукупності з іншими документами мали використовуватися для вчинення злочинів; документи, в яких відображена інформація про державних реєстраторів, які б за винагороду могли провести в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських формувань необхідні їм зміни на підставі підроблених документів; інвентаризаційна справа на об'єкт нерухомого майна, яка зберігається в підприємстві; документи, що перебувають у володінні державного реєстратора (а саме, документи реєстраційної справи: нотаріально засвідчений протокол загальних зборів учасників підприємства; нотаріально посвідчений статут суб'єкта господарювання (нова редакція); договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі суб'єкта господарювання; документи бухгалтерського і податкового обліку, фінансової і статистичної звітності різного призначення і ступеню деталізації; робочі записи керівників і службовців підприємств, що містять інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні (робочі зошити, записники тощо); фотографії, аудіо- і відеозаписи, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні; печатки, штампи; комп'ютерні системи або їх частини, мобільні термінали систем зв'язку, в яких зафіксовані фактичні дані щодо тих чи інших аспектів діяльності суб'єктів господарювання, які мають значення у кримінальному провадженні.

Автором систематизовано, що найбільш характерними судовими експертизами, які призначаються у досліджуваній категорії кримінальних проваджень є: почеркознавча експертиза, технічна експертиза документів, економічна експертиза, інженерно-технічні експертизи, судова експертиза з питань землеустрою, товарознавча експертиза. Поряд із цим звернено увагу на важливість залучення спеціалістів відповідних профілів до допиту свідків, підозрюваних, а також у ході проведення обшуку, огляду у формах консультативно-довідкової, тактичної та технічної допомоги.

Також дисертантом визначено етапність та особливості їх змістовного наповнення у діяльності слідчого, детектива, прокурора з накладення арешту на майно в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, до яких запропоновано визначити: 1) прийняття рішення про наявність підстав для застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження (ст. 170 КПК України); 2) прийняття рішення про попередній арешт майна (ч. 9 ст. 170 КПК України) (факультативно); 3) звернення з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду (ст. 171 КПК України); 4) розгляд клопотання та вирішення питання про арешт майна (ст. ст. 172, 173 КПК України); 5) виконання ухвали про арешт майна (ст. 175 КПК України). Запропоновано удосконалити нормативні положення щодо попереднього арешту майна, внівши зміни до ч. 9 ст. 170 КПК України, що передбачають здійснення попереднього арешту на випадок необхідності забезпечення цивільного позову.

Поряд із цим автором визначено етапність порядку застосування слідчим, детективом, прокурором тимчасового доступу до речей і документів у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Крім цього обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 2 і ч. 3 ст. 159 КПК України, передбачивши необхідність звернення слідчого, детектива до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей та документів у таких випадках: 1) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до оригіналів

речей та документів; 2) коли існує необхідність у отриманні тимчасового доступу до речей та документів (копій або оригіналів), які містять у собі охоронювану законом таємницю .

Здобувачем запропоновано авторське бачення ролі витребування та отримання речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб як двох самостійних способів збирання процесуальних доказів стороною обвинувачення, різниця між якими полягає у повноваженнях цих органів на вжиття таких заходів, зокрема їх ініціативності та наполегливості.

На основі аналізу вимог національного законодавства, наукової літератури, слідчої та судової практики, а також власного практичного досвіду, виокремлено проблемні питання щодо правозастосування витребування як способу отримання доказів стороною обвинувачення. У зв'язку із цим запропоновано напрямки вдосконалення інституту витребування та отримання речей і документів як способу збирання доказів стороною обвинувачення, серед яких: визначення форми процесуального оформлення витребування, строків виконання письмової вимоги про витребування речей і документів, форми фіксації, а також встановлення відповідальності за невиконання вимог слідчого, детектива чи прокурора, визначених у вимозі про витребування речей та документів.

Звернено увагу, що відсутність ефективного процесуального механізму призначення позапланових ревізій та перевірок у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації та, загалом, у кримінальних провадженнях, а також неодноразові правові позиції Верховного Суду, з посиланням на практику Європейського суду з прав людини у справах «Балицький проти України» та «Шабельник проти України», про визнання недопустимими доказами (ч. 2 ст. 86 КПК України, п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України) висновки ревізій та акти перевірок, отриманих шляхом надання дозволу на проведення позапланової

перевірки слідчими суддями, прокурорами, слідчими, відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК України, створили перед слідчими, детективами та прокурорами низку проблем правового, організаційного та практичного характеру, пов'язаних з неузгодженістю положень кримінального процесуального та регулятивного законодавства, недосконалістю взаємодії суб'єктів доказування з органами фінансового контролю.

У висновках дисертації сформульовано наукові положення та одержані результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання з розроблення теоретичних положень і науково обґрунтованих рекомендацій щодо здійснення доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Загалом, дисертаційна робота Кушніра С.С. справляє позитивне враження, оскільки автор сформував переважно цілісне й обґрунтоване уявлення про сучасний стан і перспективи розвитку доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Одночасно із численними здобутками та позитивними положеннями виконаного дослідження, загалом позитивно оцінюючи дисертаційну працю, зосередимо увагу на *окремих суперечностях та дискусійних положеннях*, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або роз'яснень під час публічного захисту дисертації, зокрема:

1. Розкриваючи у підрозділі 1.1 «Стан наукових досліджень проблем доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» автор наводить огляд монографічних досліджень з кримінального права, кримінології щодо злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, слушно зауважуючи що відсутні монографічні дослідження проблем дозування..., а «наукові пошуки

розв'язання проблем доказування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, здійснюють за різними напрямками». Вважаємо, що дисертанту варто було більше приділити увагу аналізу наукових доробків процесуального та криміналістичного характеру, які стосуються питань доказування в кримінальних провадженнях щодо злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації

2. У підрозділі 1.2 «Поняття та межі доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» дисертант визначив завданням розкрити поняття та межі доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації, яке загалом успішно вирішено. Проте вважаємо, що визначенню меж доказування сприяло б чітке формулюванням автором змістового наповнення використовуваної ним категорії «злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» через визначення позиції чи щодо ототожнення лише із діяннями, передбаченими ст. 206-2 КК України, чи доповнення іншими, взаємопов'язаними злочинами.

3. Дисертант у підрозділі 2.2 «Обставини, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» детально розкриває зміст та особливості обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. Поряд із цим автору слід було більш детальноше зупинитися на визначенні характеру та відмінних особливостей шкоди, яка завдається при вчиненні досліджуваних злочинів.

4. У підрозділі 3.1 «Слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії як способи збирання доказів стороною обвинувачення в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» автор слушно відзначає, що «особливості

доказування кримінальних проваджень щодо протиправного заволодіння майном полягають в тому, що на різних стадіях їх вчинення (організації, підготовки, безпосереднього вчинення та приховування) використовують різні документи. Отже, така документація, зміст документів, зміни, внесені до них, можуть бути слідами рейдерських злочинів, які повинні бути ретельно досліджені слідчим, детективом». Надалі на стор. 112 дисертації дисертант вказує, що «визначення матеріалів, з яких виготовлено підроблений документ, речовин, використаних під час нанесення тексту, підпису, печатки й інших реквізитів, а також способу створення документа потребує спеціальних знань, що може бути вирішено шляхом призначення судово-почеркознавчої експертизи», з чим важко погодитися, оскільки низка визначених завдань не є предметом судово-почеркознавчої експертизи.

Перелічені вище зауваження в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, оскільки спрямовані на уточнення чи доповнення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять спірний чи дискусійний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації актуальна, сформульовані автором висновки й рекомендації є достатньо аргументованими, вирізняються науковою новизною і мають як теоретичне, так і практичне значення.

Таким чином, рецензована дисертація є кваліфікованою науковою працею, що містить результати здійснених автором досліджень. Отримані Кушніром С.С. нові науково обґрунтовані результати в сукупності розв'язують поставлене наукове завдання, що має істотне значення як для доктрин кримінальної процесуальної науки, так і для практичної діяльності.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення. Зміст дисертації відповідає заявленій дисертантом науковій спеціальності (081 – «Право»), робота пройшла належну апробацію. Дисертація є кваліфікованою, завершеною працею, у якій не виявлено порушень академічної доброчесності. Дослідження підготовлено зрозумілою, юридично і літературно грамотною

мовою. Оформлення дисертації загалом відповідає встановленим МОН України вимогам.

Отже, дисертація на тему «Доказування в кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а її автор – Кушнір Сергій Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

завідувачка навчальної лабораторії

«Юридична клініка»,

Державного податкового університету,

кандидат юридичних наук, доцент

Любов ОМЕЛЬЧУК

